

**Tvångsadoption?
Psykologer om en mors olämplighet, och om barnets “anknytning”**

Lennart Sjöberg

Stiftelsen för Rättspsykologi
Danderyd
<http://www.dynam-it.com/forpsyk/>

Juli 2002

Tvångsadoption? Psykologer om en mors olämplighet, och om barnets “anknytning”

Lennart Sjöberg¹

Innehåll

Sammanfattning	1
Inledning	1
Händelseförloppet	2
Adele	3
Psykologer och psykologi i rättsväsendet	4
Anknytning	8
Motståndskraft	12
Forskning om adoption och fosterhemsvård	14
Diskussion och slutsatser	24
Forskningen	24
Fallet Signe Malene	25
Referenser	27

---

¹. Ett tack för kommentarer jag fått under arbetets gång av professor David Brodzinsky, Rutgers University, professor Ann Frodi, Linköpings universitet, advokat Georg Kvande, Dr. Michael Lamb, National Institutes of Health, förste amanuens Monica Martinussen, Tromsø universitet, professor Paul E. Meehl, University of Minnesota, professor Marianne Skånland, Bergens universitet, samt docent Bo Vinnerljung, Socialstyrelsen. Deras synpunkter har varit av stort värde, men givetvis står jag ensam för innehållet i denna artikel.

Sammanfattning

Detta är en fallbeskrivning gällande Adele Johansen och hennes dotter Signe Malene, född 1989. Signe Malene placerades i fosterhem omedelbart efter födseln, mot moderns vilja, och på osakliga grunder. Modern har sedan dess i domstolar och myndigheter kämpat för att få tillbaka sitt barn och/eller umgänge med henne, vilket förvägrats. I Europadomstolen fick Adele delvis rätt. Domstolen ansåg att det inte visats att hon är olämplig sin vårdnadshavare och ansåg att barnet borde återföras till sin mor. Detta har emellertid ej skett. I stället har norska myndigheter och domstolar drivit linjen att fosterföräldrarna ska få adoptera barnet. I artikeln beskrivs hur denna process gjorts möjlig genom psykologers bedömningar, först av Adeles påstådda psykiska stömingar, sedan av barnets "anknytning" till fosterföräldrarna. Psykologbedömningarnas subjektiva karaktär kritiseras, liksom de kliniska psykologernas starka tendens att "patologisera", dvs bortse från normala människors betydande förmåga att gå stärkta igenom kriser och motgångar. Teorin om anknytning ("attachment", på norska "tilknytning") beskrivs och svagheten i den empiriska basen för teorin påvisas med utgångspunkt i omfattande meta-analytiska studier som nyligen publicerats. Forskning om effekter av fosterhemsplacering och adoption sammanfattas, varefter det aktuella fallet sätts i relation till vad som vetenskapligt dokumenterats om dessa typer av intervention. Huvudslutsatsen är att fallet visar det ytterst vanskliga i att basera livsavgörande beslut på psykologbedömningar, i synnerhet om besluten senare inte utan mycket stora svårigheter kan ändras.

Inledning

I december 1989 nedkom norskan Adele Johansen med sitt andra barn, en välskapt och sund liten flicka som fick namnet Signe Malene. Efter några dagar togs barnet från henne genom myndighetens försorg och placerades i en temporär fosterfamilj. På ett spädbarnscentrum fick Adele träffa sin dotter två timmar per vecka under några månader men sedan placerades barnet i en fosterfamilj med hemlig adress och all kontakt upphörde under 10 år. Detta accepterade inte Adele. Hon drev energiskt sin sak i domstolarna, fick delvis rätt i Europadomstolen, men i hemlandet Norge fick hon inget som helst stöd för sin önskan att åtminstone få träffa sitt barn någon enstaka gång. Vilken behandling av en kvinna kan vara värre än denna? Vad hade Adele gjort sig skyldig till för att förtjäna den? På vilken saklig grund kunde man på detta sätt åsidosätta den grundläggande mänskliga rättigheten att få ta hand om sitt barn?

Psykologer har spelat en central roll i detta skeende, som till en början innebar att Adele förklarades vara psykologiskt alltför störd för att kunna ta hand om barnet, senare när detta påstående tagits tillbaka, att det var för sent att återföra barnet till henne på grund av "anknytning". Psykologisk vetenskap ger föga stöd för dessa bedömningar. Trots detta är det en vanlig praxis som det handlar om. Jag har därför skrivit ganska utförligt om just detta fall, och hoppas att vad som framkommit här kan vara till nytta vid diskussioner om omhändertagande av barn, där de biologiska föräldrarnas lämplighet är under diskussion och när placering i t ex en fosterfamilj pågått en tid, kanske en ganska lång tid, och man är inte vill ändra denna på grund av s k anknytning.

Det finns vissa skillnader mellan Norge och Sverige i denna typ av ärenden men likheterna torde vara tillräckligt stora för att fallet skall vara av intresse även i Sverige.

Händelseförloppet

Signe Malene Johansen föddes alltså 1989 och togs av myndigheterna efter bara ett par dagar och placerades efter ca 6 månader i ett fosterhem där hon varit sedan dess². Hon är nu snart 12 år³. Skälet för åtgärden var bl a att det ansågs att mamman visat sig olämplig som vårdnadshavare och brukade alkohol och narkotika. Sedan har det visat sig att detta var felaktigt⁴ eller åtminstone grovt missvisande och mamman har länge försökt hävda sin rätt att vara barnets målsman och att träffa henne. Fosterföräldrarna å sin sida driver ett krav om att få adoptera flickan. Europadomstolen har gett mamman rätt när det gäller föräldransansvaret och umgängesrätten och uttalat att målet normalt skall vara att återföra barn som placerats i fosterhem till sina biologiska föräldrar, såvitt dessa ej är uppenbart olämpliga (Den europeiske menneskerettighetsdomstol, 1996) men Norge har inte agerat utifrån denna dom utan norska myndigheter fortsätter att stödja fosterföräldrarna och driver adoptionssaken.

Den formella gången i ärendet har varit följande.

Beslut fattades i stadsdelsnämnd att placera flickan i fosterhem 2 maj 1990. Bakom detta beslut låg utlåtande av psykologerna Rønbeck och Valla. Dessa var ej eniga men Rønbecks utlåtande var det som fick genomslag.

I oktober 1990 ingav Adele en anmälan till Europadomstolen.

Beslutet i stadsdelsnämnden överklagades och prövades av Fylkesmannen i Oslo och Akershus som den 9 november 1990 fastställde stadsdelsnämndens beslut.

Beslutet överklagades i Byrätten⁵ i Oslo som inhämtade yttranden av psykologerna Seltzer och Reigstad. Dessa rekommenderade fortsatt fosterhemsplacering med sikte på adoption. Den 16 april 1991 gick Byrätten på denna linje. Överklagande till Högsta Domstolen gavs sedan ej prövningstillstånd.

I oktober 1993 medgav Europadomstolen att ärendet togs upp till behandling och deras beslut kom att föreligga 7 augusti 1996.

År 1994 försökte Adele få samvaro med barnet. Två psykologer, Hansen och Aanonsen, avstyrkte, Hansen enbart på teoretisk grund. Adele nekades att träffa sin dotter.

Under tiden gick adoptionssaken vidare. Psykologen Hassel rekommenderade adoption i februari 1997. I november 1997 samtyckte fylkesnämnden i Oslo och Akershus till adoption. Detta beslut överklagades i Oslo Byrätt. Adoptionens genomförande uppsköts i avvaktan på Byrättens handläggning. Sedan inträffade en serie nya komplikationer som är av rent formell natur och som handlar om huruvida Adele hade rätt att överklaga i detta läge. Även barnets biologiske far var nu engagerad i saken. Psykologen Hassel avgav i juli 1997 ännu ett

---

². Under flickans första 6 månader hade hon regelbunden samvaro med modern, två till tre timmar per vecka. Denna samvaro avbröts när barnet placerades i fosterhem.

³. Detta skrevs i oktober 2001.

⁴. Narkotikaproblem tycks hon aldrig ha haft i större utsträckning, däremot hennes sambo. Vad beträffar problemen med sonen och den slutsats som drogs av dem, se nedan. Några alkoholproblem har inte heller dokumenterats, speciellt inte under graviditeten 1989.

⁵. Vissa norska termer återger jag med försvenskad stavning i stället för att försöka hitta en svensk motsvarighet.

yttrande som stödde adoption.

Hösten 1999 kom dock byrätten på nytt igång med frågan. Adele fick nu träffa sin dotter för första gången sedan våren 1990. I sin dom av den 19 juli 2000 avvisade byrätten Adeles samtliga krav och ställde sig bakom adoption, med en avvikande mening (av tre) vars innebörd var att dåvarande förhållanden tills vidare borde bibehållas. Domen har överklagats och togs upp av Borgarting lagmannsrett i september 2001. Inför detta mål beställdes ytterligare två psykologutlåtanden.

Adele

Adele Johansens liv fram till det att Signe Malene föddes år 1989 var problematiskt. Redan som 15-åring lämnade hon sin familj - troligen efter konflikt med fadern - och under en tid levde hon i samhällets utkant och på ett sätt som av många anses olämpligt. En tidig graviditet ville hon inte avbryta, trots press från myndigheterna, och hon skaffade ingen yrkesutbildning eller ordnat arbete. Alkohol och kanske narkotika fanns med i bilden men inte i extrem grad. Hon levde sedan under flera år samman med en man som misshandlade henne och sonen och som var narkotikamissbrukare. Det var ett långvarigt förhållande med mannen "Aksel"⁶ där hon inte kunde mobilisera tillräcklig styrka för att bryta sig loss. Allt detta skapar en bild av en person som onekligen förefaller vara ett "problemfall" och troligen är olämplig som förälder. Att en konflikt med myndigheterna seglade upp är inte att förvåna sig över, för Adele var mitt uppe i sitt kaos en stark person som älskade sitt barn, och barnet älskade henne.

Konflikten med myndigheterna startade när Adele sökte hjälp för att kunna bryta sig loss från "Aksel" och få en egen bostad.. Detta avslogs, i stället erbjöds hon psykoterapi, vilket hon avböjde. I och med detta var konflikten med myndigheten etablerad.

Förhållandet med "Aksel" beskrivs ingående i boken "Pappirdukker"(Johansen & Brodin, 1991). Det är en intressant, välskriven och gripande bok som behandlar den första fasen i dramat: låsningen i relationen till en narkoman och våldsvärkare, problemen med sonen som myndigheterna stegvis ville ta ifrån henne, hotet om att ta även det nya barnet så snart det föddes (vilket också skedde), framgången med att till slut få tillbaka sonen och även senare att på nytt etablera en relation med hans far, den begynnande kampen om att få tillbaka dottern, som ännu 10 år senare pågår.

Problem med sonen ledde alltså till konflikt mellan henne och myndigheterna. Psykologer bedömde henne år 1990 som olämplig som vårdnadshavare, detta mycket på grundval av hennes tidigare liv. Det visade sig emellertid ganska snart (efter mindre än ett år) att de missbedömt Adele, som då etablerat sig i Danmark i ett stabilt och väl fungerande familjeliv där hon nu fött ytterligare fyra barn. Ingenting tyder på att hon är olämplig som förälder, tvärtom fungerar allt normalt.

I Borgarting lagmannsrett i Oslo behandlades ärendet i början av september 2001. Det gällde då främst frågan om tvångsadoption.

Ett mycket omfattande material finns i fallet och det har rönt mycket stor uppmärksamhet i Norge. Jag ska här diskutera psykologiska aspekter som aktualiseras dels av de psykologutlåtanden som finns i ärendet, dels av frågor som har att göra med "barnets bästa".

---

⁶. Detta är det fingerade namn som används i boken "Pappirdukker".

De renodlat juridiska aspekterna kommer jag inte in på. Dessa är självklart viktiga, men det är i fall av denna typ också viktigt att det görs en vetenskapligt sund analys av de psykologiska problemen och förutsättningarna för olika domslut. Jag börjar därför med en kort exposé över psykologers medverkan i skandinaviskt rättsväsen, går sedan in på forskning av relevans för ärendet, på psykologbedömningar i det aktuella fallet och avslutar med att ge synpunkter på frågan om adoption och umgänge.

Psykologer och psykologi i rättsväsendet

Det kan inte betvivlas att psykologerna haft stor inverkan på den process som lett till att Adeles framtogs sin dotter, och alltfjämt efter 10 år inte lyckats få tillbaka henne. Grundfelet som psykologerna begick var att de inte kunde skilja på vad som var bestående personliga problem hos henne och vad som var av övergående natur och berodde på den psykiska stress som hon var utsatt för genom en misshandlande sambo och genom starkt hot från myndigheterna att ta ifrån henne hennes son. Detta hot hade i sin tur hos henne fött djup misstro mot myndigheterna och en stark ovilja att samarbeta med dem och föga sig efter deras anvisningar. Psykologerna å sin sida anlade en simplistisk och aningslös attityd till myndigheterna, som de tycks ha ansett alltid visste bäst, aldrig gjorde några fel och alltid ville allas bästa, även om de var hotade av kritik⁷. Att Adele var en politiskt farlig person visade den senare utvecklingen mycket tydligt. Hon medverkade till en bok om sitt fall och fick den publicerad på ett stort förlag - hur många går i land med något sådant? Hon lyckades få upp sitt fall i Europadomstolen och lyckades vinna mot Norge, inte helt men ändå i väsentliga stycken. Hon lyckades etablera ett väl fungerande familjeliv, i ett annat land, och till slut fick hon också norska myndigheter att erkänna att ett stort fel begåtts mot henne, men då var det för sent att rätta till något i det som skett, ansåg myndigheterna, återigen understödda av psykologer.

I byrättens dom från 1991 finns en del intressanta uttalanden. Rätten konstaterar att tre vittnen som inkallats på Adeles sida alla har uttalat sig positivt om henne. De tre psykologer som Barnevernet eller rätten utsett har emellertid en mycket mera negativ bild av Adele. Dessa skall man lita på, enligt domen, "på bakgrund av sitt mandat" (sid. 16). Och vidare:

"Etter rettens mening har de sakkunnige gjort et meget grundig arbeid. Konklusjonene er klare og framtrer som vel underbygget. Deres uttalelser stadfester og utdyper det helhetsinntrykk retten har fått av saken. Retten finner derfor etter et samlet vurdering å ville legge de sakkyndiges oppfattning til grunn for sin avgjørelse. Det foreligger intet i saksforholdet som etter rettens mening gir grunnlag for å fravike de sakkyndiges vurderinger." (Sid.16-17, kursiverat här).

I klartext säger rätten att den endast tror på de sakkunniga den själv eller Barnevernet utsett, och att den tror på dem också för att de bekräftar vad rätten redan kommit fram till. Inget som framkommit föranleder en annan uppfattning, i synnerhet inte sakkunniga som har en annan syn på Adele (och som senare visade sig ha bedömt henne helt korrekt).

---

⁷. Det finns naturligtvis inget som tyder på att en tjänsteman i en myndighet är en annorlunda människa än vilken medborgare som helst, med alla de fel och brister som en människa kan ha. Det är självklart viktigt att alltid vara medveten om att konflikter och kritik kan provocera en tjänsteman till prestigeläsningar och felaktiga beslut och åtgärder. Ärenden som gäller omhändertagande av barn mot föräldrarnas vilja torde tillhöra dem som blir mest infekterade av alla, och om en stark förälder - som Adele - hotas kommer hon att visa sig mycket svår att ha att göra med. Det är ett mänskligt grundbehov att försvara sina barn.

Det har gjorts mycket omfattande forskning om psykologbedömningar, se Garb (Garb, 1998) för en omfattande redogörelse. Några historiska notiser är av intresse i sammanhanget. År 1954 publicerade Meehl en monografi med titeln "*Clinical vs. statistical prediction*" (Meehl, 1954). Den frågeställning han undersökte var om en rent statistisk sammanvägning av information var bättre än en sammanvägning gjord av erfarna psykologiska experter (eller psykiatriker) för att göra prognoser. Det kunde handla om sådant som utfallet av terapi, "farlighet" hos våldsbrottslingar, den framtida utvecklingen man kunde förvänta sig av en person med mentalsjukdom av något slag, osv.

Meehl fann till mångas förvåning att statistisk sammanvägning oftast var bäst. Många har upprepat hans studie, och år 2000 publicerades en sammanställning som visade att hans tes gällde i den överväldigande andelen av undersökningarna, som nu var 136 stycken till antalet⁸ (Grove, Zald, Lebow, Snitz, & Nelson, 2000). Detta mycket ambitiösa arbete torde täcka nästan allt som publicerats när det gäller jämförelser mellan klinisk och statistisk⁹ prognos. Antalet undersökningar som summerades var 136, publicerade under en period av ca 50 år. I ca 50% förelåg en klar fördel för statistisk prognos, i 40% var klinisk och statistisk prognos likvärdiga och i ca 10% fanns en fördel för klinisk prognos. Klinikernas erfarenhet hade ingen positiv effekt, inte heller om de (vilket ofta var fallet) hade mera information än vad som ingick i den statistiska prognosen. Det fanns t o m en tendens att klinikerna blev *ännu sämre* om de fick mera information. Det gick inte att identifiera några omständigheter som ledde till fördel för klinisk prognos, det är därför ganska troligt att de få undersökningar som visade en sådan fördel var resultatet av slumpvariation.

Det har inte heller kunnat beläggas att kliniska bedömningar ger något av värde *utöver* en statistisk modell. Detta tillsammans med fördelen för den statistiska modellen betyder att den kliniska bedömningen troligen utnyttjar samma valida information som den statistiska, men gör det sämre och mindre konsekvent. Den kliniska bedömningen tillför i så fall bara felvarians till det informationsunderlag som föreligger. (Detta betyder givetvis inte att mänskliga bedömare inte tillför något av värde, bara att de inte kan sammanställa komplex information på ett tillräckligt effektivt sätt).

Många studier har visat att bedömare ofta är alldeles för säkra på sin sak. Det finns inget samband mellan säkerhet i bedömningen och dessa faktiska giltighet, men däremot har bedömare som är säkra på sin sak lättare att övertyga andra om att de har rätt. Ett aktuellt arbete som på nytt dokumenterar dessa kända resultat har publicerats av Ruscio (Ruscio, 2000). Ruscio fann också att personer med högre behov av tänkande ("intellektuella") gjorde sämre bedömningar än andra om de fick mycket information som till avsevärd del var värdelös. Det är i praktiken vanligt att mycket information föreligger och att en god del av den är värdelös. En tänkande person frestas att konstruera scenarier och fantasier som saknar

---

⁸. Det bör pekas på att subjektiva, eller intuitiva, bedömningar på grundval av komplex och omfattande information görs av experter i många sammanhang. Forskning i andra sammanhang än de psykologiska har oftast gett samma resultat, dvs experterna är sämre än statistisk sammanvägning av informationen. Det är alltså inte psykologi/psykiatri i sig som är vetenskapligt svaga och sämre än andra discipliner, utan det är svårigheten för en mänsklig bedömare att hantera en stor informationsmängd. Forskning inom kognitiv psykologi har väl dokumenterat denna svårighet. Diagnostik inom psykologi är ungefär lika mycket, eller lika litet, tillförlitlig som inom medicin (Meyer et al., 2001). Tillförlitligheten varierar starkt mellan olika typer av bedömningsproblem.

⁹. Författarna föredrar "mechanical" framför "statistical" men det är inte så viktigt vilken term som används. Det som åsyftas är prognoser som bygger på explicita regler som tillämpas utan variation: givet ett och samma underlag ges alltid samma prognos. Detta är givetvis inte fallet med en mänsklig bedömare som förlitar sig på intuitiva processer.

verklighetsanknytning, men som kan ha stort övertalningsvärde. Ruscio diskuterar bedömningar avseende barnavårdsärenden inom denna referensram (Ruscio, 1998). Ett ofta diskuterat bedömningsfel är att man alltför mycket tar hänsyn till individuella omständigheter och bortser från "base rates", alltså hur vanligt ett beteende är i en normalpopulation.

Tversky och Kahneman (Tversky & Kahneman, 1982) fann just att scenarier man själv konstruerat upplevdes som mycket trovärdiga och det var ytterst svårt att ändra en sådan uppfattning. Ett psykologutlåtande har mycket gemensamt med ett scenario. Det är en teori om en person och en konstruerad tolkning av den information psykologen har om henne.

Den kliniske psykologen bygger sin verksamhet huvudsakligen på ett antagande om *personlighetens primära betydelse, särskilt dess patologiska sidor*. Detta innebär att han tenderar att tillskriva människor negativa drag och att göra negativa prognoser, och det innebär också att dessa prognoser blir mycket långtgående och upplevs som säkra. Ju säkrare psykologen är på sin sak, desto mera tilltro får sedan hans uttalanden.

Psykologernas felbedömningar illustrerar två saker som är viktiga när man analyserar psykologers insatser i rättsväsendet. För det första är människor flexibla och svårbedömda. Det är lätt gjort att man överskattar personlighetens konstans och betydelse. En människas svårigheter kan bero på miljön och de kan vara övergående, även av det skälet att var och en utvecklas och förändras, icke sällan till det bättre när ålder och mognad har sin verkan, se Werner (Werner & Smith, 1992). För det andra är svårigheterna beroende av den psykologiska vetenskapens ofullständighet - efter ca 100 års empirisk forskning har man ännu långtifrån fullständiga kunskaper om sådant som barns utveckling under olika omständigheter. Utvecklingsteorier inom den sk psykodynamiska skolan läggs ofta till grund för psykologbedömningar i Skandinavien, men sådana teorier är idag ytterst kontroversiella och på det internationella planet har psykodynamisk teori förlorat det mesta av sin trovärdighet. Jag ska senare i detalj diskutera den populära teorin om "anknytning" (attachment) som torde ha spelat stor roll i detta fall (och många andra).

Den dynamiska psykologin är speciellt olämplig i rättsväsendet och som grund för myndighetsbeslut som kan vara livsavgörande och mer eller mindre omöjliga att ändra (Sjöberg, 1990, 2000). Detta beror på dess subjektiva karaktär. Varken empiriska eller teoretiska grunder för dynamisk psykologi är så starka och övertygande att de tillåter tillräckligt säkra prognoser och diagnoser (Sjöberg, 1998-99, 2000-01).

Mycket talar alltså för att psykologbedömningar ska betraktas med betydande skepsis och att det är olämpligt att på deras grundval fatta livsavgörande beslut som sedan inte kan ändras, eller bara kan ändras med stor svårighet. Men det är just det som har skett i föreliggande fall.

Det är emellertid inte bara psykologbedömningar som är av vikt i den process som kan leda till en människas stigmatisering. Det finns en utbredd kulturell strömning som medför en allmän tro på "psykologiserande", och att var och varannan person som arbetar inom socialväsendet, polisen, domstolar, skolan, etc, anser sig kunna dra långtgående slutsatser om "personlighet", om andras lämplighet som föräldrar mm, kanske efter att ha deltagit i några korta kurser om sådana frågor. Det är väl känt att det finns en stark tendens att överskatta andras personlighet som en faktor bakom deras beteende, och underskatta situationens betydelse (Ross & Anderson, 1982; Ross & Fletcher, 1985).

Det är också anmärkningsvärt att de psykologer som myndigheter och domstolar anlitar i detta fall genomgående varit kliniska psykologer. Klinisk psykologi är en tillämpad

verksamhet som handlar om psykopatologi. De allra flesta människor är inte mentalt sjuka eller störda, och i det föreliggande fallet hävdas det inte att någon av de inblandade parterna är det: alltså varken Adele, Signe Malene eller fosterföräldrarna. Det finns därför anledning att anlägga ett normalpsykologiskt perspektiv, inte ett kliniskt. Och det blir speciella konsekvenser av att enbart anlita kliniker. Det skulle också vara värdefullt att anlita personer med kunskap om det aktuella forskningsläget, personer som själva bedrivit omfattande forskning och som därför vet hur sådan forskning ska värderas. Det är anmärkningsvärt att Barnevernet och andra myndigheter inte funnit anledning att anlita vetenskapligt fullödigt expertis. Sådan finns det gott om i Norge, som har en akademisk psykologi på högsta vetenskapliga nivå.

Anknytning

I de utlåtanden som psykologerna avgivit förefaller det viktigaste begreppet vara "tilknytning" vilket är en översättning av engelskans attachment och diskussionen ska därför förstås i termer av den omtalade teori av Bowlby som går under beteckningen Attachment Theory (Bowlby, 1969, 1973)¹⁰. I min svenskspråkiga text ska jag använda ordet anknytning. Anknytningsteori ges en utförlig auktoritativ framställning i en handbok redigerad av Cassidy och Shaver (Cassidy & Shaver, 1999).

Anknytningsteorin byggde på psykoanalysen och objektrelationsskolan, men även på etologi som ju blivit populär på 60-talet samt i hög grad på "common sense". Vem tror inte att det är viktigt att växa upp i en familj där man har föräldrar, syskon och andra som älskar en? Men på denna självklara grund byggde Bowlby och hans efterföljare upp ett system av antaganden och påståenden som ingalunda är självklara och som, efter vad vi ska se, varit mycket svåra att empiriskt bevisa.

Enligt denna teori konstruerar det växande barnet "inre arbetsmodeller" som sin tur skapar förväntningar om andras beteende och motiv. Dessa modeller blir med tiden allt mera fast etablerade och svårare att ändra. De påstås ha enorm betydelse för barnets och så småningom den vuxna människans välbefinnande och anpassning. Enligt vissa teoretiker har anknytning genomslag på praktiskt taget allt senare i livet (Thompson, 1998a), enligt andra är effekterna mera specifika.

Mycket kritik har riktats mot denna teori, som vid en första anblick förefaller övertygande och som tillämpats i stor omfattning. För det första har "modellernas" kausala roll inte etablerats (Grusec & Lytton, 1988). För det andra har det hävdats att det inte ens finns bevis för att något i stil med dessa modeller existerar, eller att de har speciellt stor betydelse om de gör det (Hinde, 1988). Belsky och Cassidy (Belsky & Cassidy, 1995) använder den artiga men i sak nedgörande formuleringen "a useful interpretive heuristic in need of empirical evaluation"¹¹ (p. 383) - detta skrevs alltså helt nyligen och 25 år efter det att Bowlby publicerade sina böcker. Många alternativ till "modeller" och "anknytning" för att förstå en människas personlighet och anpassning finns, t ex föräldrarnas uppfostringsmetoder och syn på föräldrarollen, deras - kanske främst moderns - egen psykiska hälsa, samt barnets erfarenheter på daghem och förskolor. Givetvis kommer också genetiska faktorer in i bilden och förståelsen av dem har ökat starkt på senare tid. Ingen forskning tycks finnas som

---

¹⁰. En viss tveksamhet infinner sig när det gäller vilken teoriram psykologerna arbetat inom men detta förefaller vara den rimligaste tolkningen. Det hade onekligen varit läsaaren till hjälp om de specificerat sig.

¹¹. Ungefär: "Ett användbart begrepp för tolkning som behöver utvärderas empiriskt".

genomfört omfattande jämförelser av den relativa betydelsen av dessa och andra faktorer som har möjlig betydelse (Schneider, Atkinson, & Tardif, 2001). Det enda vi kan säga utifrån forskningen är att anknytning tycks ha en ganska marginell betydelse, se två stora litteraturoversikter som citeras nedan.

“Bonding” och “attachment” är emellertid begrepp som haft ett enormt genomslag och tydligen fortfarande har stor trovärdighet, trots att de ursprungliga påståendena, till stor del baserade på studier av vissa djurarter, visat sig ohållbara på människor (Schaffer, 1998). Det är möjligt att utbildningen av bl a psykologer och vårdpersonal bär skulden till detta. En vanlig föreställning är den om “psykologiska föräldrar” (Goldstein, Freud, & Solnit, 1973), som inbegriper antaganden om irreversibla anknytningar, och anknytningar som bara kan gälla några få vuxna. Forskningen har inte gett något stöd till dessa antaganden (Goodman, Emery, & Haugaard, 1998). Anknytningar kan vara till flera, och de kan förändras över tid. Människor är flexibla.

Schneider et al. har helt nyligen publicerat en meta-analys av 63 empiriska studier av sambandet mellan anknytning och kvaliteten på senare kamratrelationer¹² (Schneider et al., 2001). Två metoder för att studera anknytning har använts: "Strange Situation" (Ainsworth & Wittig, 1969) som är ett sorts laboratorieförsök och har kritiserats för att vara artificiellt, och "Attachment Q-set" (Waters & Deane, 1985). Den senare metoden bygger på observationer i den naturliga hemmiljön och har därför ansetts ekologiskt mera trovärdig. Dessa båda metoder har ganska låg överensstämmelse sinsemellan (korrelation på 0.26 har rapporterats). Dessutom har man funnit att mått på anknytning kan variera kraftigt över tid, även så kort tid som några månader (Belsky, Campbell, Cohn, & Moore, 1996). Sambandet mellan anknytning och moderns sensitivitet för barnet befanns i en meta-studie vara av storleksordningen 0.27 (korrelation) vilket är en moderat effekt, men den sjönk drastiskt när det var ett tidsintervall mellan de två mätningarna (Atkinson et al., 2000). Detta resultat är ännu ett skäl för skepsis gentemot teorin.

Det är inte dokumenterat i de utlåtanden som här diskuteras om tillförlitligheten i bedömningarna var känd - det verkar knappast ha funnits medvetenhet hos Barnevernet och deras psykologer om hur stora bedömningsfel som kan göras i psykologbedömningar, se Dawes (Dawes, 1994) och Garb (Garb, 1998).

Schneiders et al.'s meta-analys gav ett samband mellan anknytning och social anpassning på 0.20, i korrelationstermer. Det betyder att anknytning kan svara kausalt för högst 4% av variansen i social anpassning - många andra faktorer måste alltså vara mycket viktigare¹³. Ännu viktigare är att även blygsamma 0.20 kan visa sig vara en artefakt av att forskare tenderar att inte publicera negativa resultat, och tidskrifter tenderar likaså att refusera manus med negativa resultat. En uppskattning gav vid handen att det var fullt möjligt att sambandet var noll, om även opublicerade och negativa artiklar hade medtagits. Schneider et al. konstaterar nyktert att "the size of the effect seems incongruous with the strong causal claims made in the literature" och "The low correlation is, at best, consistent with a modest influential role of attachment security on peer relations".

En meta-analys av forskningen om anknytningsproblem under barndomen och deras

---

¹². Givetvis finns många andra aspekter på anpassning men detta torde vara en av de viktigaste.

¹³. Givetvis kan siffran höjas om man lyckas konstruera bättre mått på anpassning och anknytning men det är inte troligt att det kommer att handla om en dramatisk höjning, storleken på den kan uppskattats med psykometriska metoder och kännedom om de nu använda metodernas mätfel.

konsekvenser har publicerats av van Ijzendoorn, Schuengel och Bakermans-Kranenburg (van Ijzendoorn, Schuengel, & Bakermans-Kranenburg, 1999). De fann relativt blygsam stabilitet av anknytningsproblem, även över kort tid ($r=0,35$). Ett samband fanns mellan anknytningsproblem i tidig ålder och utagerande aggressivitet ett par år senare ($r=0,29$), men effekten var inte stor. Den kan dessutom eventuellt förklaras med socioekonomisk status eftersom låg status är förknippad med både utagerande aggressivitet och större anknytningsproblem, i genomsnitt. Denna faktor har inte kontrollerats av van Ijzendoorn et al. Det är också intressant att notera att föräldrabeende gentemot barnet bara hade ett svagt samband med anknytningsproblem. Detta stämmer inte med teorin, men givetvis kan man ifrågasätta om relevanta data på föräldrabeende föreläggat. Som van Ijzendoorn et al. påpekar kan de relevanta episoderna, t ex av negativ art, vara relativt sällsynta och svåra att observera för forskaren. Men detsamma gäller förstås också en psykolog som har till uppgift att utvärdera familjens interaktion och anknytningsproblematik.

Bowlbys spekulationer har burit rik frukt i forskning och det kan vara positivt, men betänksamt är att de tagits för mycket mera än spekulationer, för sanning. Psykologer har utgått från att detta är sanningen om barnets situation, vad som där är av betydelse och att de kan göra prognoser om den senare utvecklingen på grundval av sina subjektiva bedömningar och denna teori.

Thompsons (Thompson, 1998b) summering av forskningsläget förtjänar att citeras:

“Attachment theorists believe that attachment security begins relationally and shapes a variety of personality processes and representations of self and others. Although this formulation is useful as a broad outline, there is little consensus about what these internal constituents of attachment security are, how early they form, how long they remain dependent on continuing sensitive care, how they change with development, and how multiple attachments are incorporated within these internal processes. (Sid. 47)

Omfattande forskning föreligger alltså nu och den visar att det *möjligen* rör sig om en svag faktor i barnets utveckling och att många andra faktorer måste beaktas. Ingen kan begära av enskilda psykologer att de ska mäka att göra en sådan vetenskaplig insats. Men det är rimligt att domstolarna lyssnar på dem med skepsis och inte fäster avgörande betydelse vid deras slutsatser.

I detta fall har anknytning främst utretts av Hassel i sitt yttrande av 10 februari 1997. Hon bygger väsentligen på vad hon läst i handlingarna; Signe Malene har hon bara träffat hemma hos fosterföräldrarna i samband med en kaffebjudning, under ett par timmar (“noen timer”).

Att anknytning är av marginell betydelse är i god överensstämmelse med Signe Malenes senare positiva utveckling, efter det att hon som nyfödd förnekats kontakt med sin mor (endast två timmar per vecka!). Enligt anknytningsteori borde detta ha varit en enorm riskexponering¹⁴ - men det förefaller inte som om myndigheten var så bekymrad över anknytningsrisker när dessa uppstod till följd av deras egna åtgärder.

Barn som utsatts för ännu mera extrema förhållanden, t ex i rumänska barnhem, har senare visat sig kapabla till att utvecklas positivt (även om undantag finns). Anknytningsproblematik har inte kunnat relateras till adoptivbarns senare psykiska problem.

---

¹⁴. Hon kan också ha utvecklat anknytning till den temporära fosterfamiljen som hon också måste bryta upp från i mycket tidig ålder - ännu en traumatisk upplevelse enligt teorin.

Ett exempel: Singer et al. (Singer, Brodzinsky, Ramsay, Steir, & Waters, 1985). De fann att adoptivbarn tycktes utveckla adekvat anknytning även efter den optimala perioden enligt teorin - det fanns ingen skillnad beroende på tidpunkt för adoption eller mellan adoptivbarn och övriga barn. Inte heller fanns någon anknytningsproblematik bland fosterbarn; antalet fosterhemsplaceringar hade inget samband med anknytning. I en stor översiktsartikel från år 2000 ges en genomgång av forskningen kring vård i hemmet kontra institutioner av typ daghem (Erel, Oberman, & Yirmiya, 2000). Inga skillnader kunde konstateras i barnens utveckling i många olika avseenden. Vård i hemmet gav samma resultat som vistelse på t ex daghem. Av sådana resultat kan man dra slutsatsen att institutionsvården och adoptivfamiljerna fungerade bra, men man kan också dra slutsatsen att teorin och /eller mätningen av anknytning inte fungerade som väntat. Den ensidiga betoningen av anknytning i det praktiska psykologarbetet, väl illustrerad i föreliggande fall, kan uppenbarligen ifrågasättas.

En forskare med stark förankring i teorin (Thompson, 1999) konkluderar:

“..even when the outcome domains that are most directly pertinent to attachment formulations are considered, current research yields few reliable, long-term consequences of attachment security in infancy that would justify the classic theoretical portrayals of mother-infant attachment as a prototype of later love relationships, or the current formulations of attachment as a foundation for later adaptation.” (Sid. 280).

I fallet adoptiv- eller fosterbarn uppkommer en speciell problematik den dagen barnet första gången får vetskap om sina biologiska föräldrar. Det är ett fundamentalt existentiellt faktum vilka ens föräldrar är. Det försöker man trivialisera med uttryck som “legat i en annan kvinnas mage” (används t o m av domstol). Var och en har emellertid sin egen sfär av betydelsefulla relationer och i den ingår föräldrarna som man växt upp med, men också de biologiska föräldrarna från den dag man får veta att de existerar och vilka de är. Också “biologiska syskon” kan ingå. Läsaren kan ju rannsaka sig själv. Antag att det en dag kommer information om existensen av en bror eller syster som man aldrig känt till eller träffat. Det är ingen irrelevant information, och de flesta skulle säkert vilja veta mera om och träffa den personen, kanske ha en regelmässig relation och träffas ganska ofta, som syskon i allmänhet gör. Anknytningsteori räcker uppenbarligen inte till för att beskriva alla de viktiga relationer vi har och skaffar oss, kulturellt betingade begrepp som syskon eller biologisk förälder kommer in i bilden och kan ge upphov till lika starka känslor som de vi har till vårdnadshavare. Det är därför en enorm förenkling och troligen helt felaktigt att bara avfärda att det skulle finnas ett behov av att träffa sina biologiska föräldrar, vilket skett i föreliggande fall och upprepats gång på gång av myndighetens psykologer. Anknytningsteorin har tydligen satt skygglappar på dem så de inte ser vad de flesta med sunt förnuft lätt inser.

Anknytningsteorin är uppenbarligen en stark överförenkling, och människor har betydande motståndskraft mot problem de kan ha mött i sina liv, inklusive problem med föräldrar och andra vårdnadshavare.

Det är ett perspektiv som ofta har sänkts i tillämpad klinisk psykologi - låt oss se vad forskningen säger om den saken.

Motståndskraft

I traditionell psykologi har intresset varit inriktat på människors svagheter och oförmåga, på de negativa effekterna av olika förhållanden och upplevelser. Många har pekat på att kliniska psykologer haft en tendens att "patologisera" sina medmänniskor, dvs att se psykiska "störningar" och "sjukdomar" där inga sådana egentligen funnits, utan kanske ett tillfälligt tillstånd förorsakat av svåra yttre omständigheter. Adele befann sig år 1989 onekligen i ett sådant tillstånd, både på grund av många års misshandel och på grund av hot från myndigheterna att ta hennes barn från henne. Hon mötte då de psykologer som skulle för lång tid förstöra hennes möjligheter att få ta hand om sitt barn, en självklar och grundläggande mänsklig rättighet som skulle komma att förnekas henne på grund av att dessa psykologer tyckte sig se "djupa och bestående psykiska problem" hos henne, och på grund av att de med stort missnöje konstaterade att hon var negativt inställd till Barnevernet.

Vi vet idag att dessa psykologer hade helt fel i sin prognos. Detta är inget märkligt eller förvånande. Forskningen har sedan länge visat att människor ofta är mera motståndskraftiga än den äldre kliniska skolan trott (Luthar, Cicchetti, & Becker, 2000; Masten, 2001). Omkring 1980 etablerades begrepp som "resilience" (återhämningsförmåga) och "hardiness" (motståndskraft) för att beskriva ett som man då ansåg märkligt resultat, nämligen att människor *inte* tog psykisk skada av svåra upplevelser, och ofta t o m utvecklades positivt till följd av dem (Kobasa, 1979)¹⁵. Vissa barn med en till synes dålig prognos klarade sig alldeles utmärkt. Dessa "wonder kids" blev en populär historia även i massmedia och framhölls som exceptionella undantag - men som Masten påpekar är det tvärtom: det är *vanligt* att människor klarar sig psykologiskt helskinnade ur svåra kriser. Kriser kan t o m ha långsiktiga positiva effekter (McMillen, 1999).

Motståndskraft har enligt teorin tre komponenter: engagemang, känslan av att ha kontroll samt intresse/utmaning. Märk att motståndskraft alltså har som en av sina komponenter engagemang och intresse. Detta kan vid en första anblick ses som positiva egenskaper, men så behöver inte alls vara fallet. Det är en fråga som gäller *vad* intresset och engagemanget inriktas mot. Omgivningen uppskattar inte nödvändigtvis ett kritiskt engagemang eller en person som envist driver vad hon betraktar som sina mänskliga rättigheter gentemot en myndighet. På svenska kallas sådana personer "rättshaverister". I extremfall leder deras envisa hävdande av sina rättigheter till utstötning och isolering. Hur rätt de än har vill ingen ha med dem att göra, ty de har väckt de makthavandes intensiva ogillande. Boken "Pappirdukker" är ett angrepp på Barnevernet som i slutorden kritiseras synnerligen skarpt. Denna kritik var befogad, men just det att den var befogad gjorde den troligen ännu mera ovälkommen. Åtminstone i ett av de avgörande psykologutlåtandena om Adele talas det om hennes "korståg" och hennes ovilja att förstå att myndigheterna vet bäst och vill allas bästa anses vara en ytterst svår belastning. Det är inte utan att tanken går till Sovjetunionen där psykiatri kopplades in mot systemets kritiker. Den som kritiserade det marxist-leninistiska samhällssystemet måste definitionsmässigt ha varit mentalsjuk. En kvinna torde inte kunna hotas starkare än genom att man förbereder att ta hennes barn ifrån henne. Att detta ledde till ett häftigt försvar från Adeles sida kunde psykologen inte alls se som en adekvat, normal och fullt begriplig reaktion. Det blev i hans ögon tecken på "psykiska problem".

En viktig faktor i föreliggande fall har varit påstått bruk, kanske missbruk, av alkohol. Det

---

¹⁵. Motståndskraft och därmed relaterade begrepp studeras även i norsk miljö vid universitetet i Tromsø, se Hjemdal et al. (Hjemdal, Friberg, Martinussen, & Rosenvinge, 2001) som ger en översikt av forskning och presenterar ett nytt instrument för att mäta begreppet.

sågs att Adele brukade alkohol "varje dag" på 1980-talet. Nu anses det i och för sig inte vara anmärkningsvärt att dricka en öl eller ett glas vin varje dag, och många läkare rekommenderar det. Det finns inga uppgifter om att Adele drack mera än så. Men även om hon skulle ha gjort det är det ingalunda säkert att själva alkoholbruket var en riskfaktor för barnet. Alkoholmissbruk i hemmet kan förefalla som en allvarlig riskfaktor men den viktiga dimensionen tycks vara kvaliteten på föräldrar-barn relationen, inte missbruket i sig, se Robitschek (Robitschek & Kashubeck, 1999). Även i denna studie visade sig motståndskraft vara en viktig faktor som kunde motverka negativa erfarenheter i hemmet.

Mindre diskuterad, men också intressant, är det motsatta tänkandet där en "mentalt frisk" person antas vara problemfri. Men människor förändras i ett ständigt skiftande skeende. Det är mycket svårt att veta hur bra en bra förälder egentligen är, och hur ofta han eller hon misslyckas på grund av tillfälliga emotionella påfrestningar. Sådana misslyckanden kan vara sällsynta men inte desto mindre viktiga. Vad psykologen ser är en människa på sin vakt och under ganska optimala omständigheter, vid en kaffestund i hemmet eller en intervju på tjänsterummet. Det är en människa som inte alltid är villig att avslöja sina misslyckanden och svagheter. Det är inte mycket som tyder på att psykologen kan genomskåda sådant, särskilt inte i ett konfliktklimat där parter bekämpar varandra och risken är uppenbar att psykologen står på den ena sidan - på myndighetens och de makthavandes sida, på deras sida som betalar väl för utredningen.

I detta och föregående avsnitt har forskning av allmän relevans för ärendet behandlats. Jag går nu över till de mera specifika frågeställningar som rör adoptiv- och fosterbarn. Här finns en omfattande litteratur, men möjligheterna att dra säkra slutsatser från den är, som vi ska se, starkt begränsade av metodologiska skäl.

Forskning om adoption och fosterhemsvård

Metodproblemen inom denna forskning är mycket stora. Adoption och fosterhemsplacering är ganska sällsynta företeelser och det är svårt och dyrbart att samla in data från tillräckligt stora grupper. De data som samlas in är ofta ofullständiga. Det är t ex sällsynt att det finns data på föräldrar-barn relationer och interaktionen mellan dem, eller på föräldrarnas beslutsfattande avseende att söka hjälp med barnens psykiska problem. Dessa aspekter kan man därför bara spekulera om som tänkbara förklaringar till erhållna resultat. Andra metodproblem rör viktiga detaljer i barnens förhållanden. Definitionen av "biologisk familj" kan t ex kräva att båda de biologiska föräldrarna är vårdnadshavare, eller bara en av dem. Vissa forskare skulle anse att det gör stor skillnad vilket som är fallet, andra ignorerar denna distinktion. Fosterbarnsstatus är ofta förenat med flera byten av vårdnadshavare än adoption och gruppen fosterbarn tycks vara särskilt svår att få information om. I en studie som citeras av Goodman et al. (Goodman et al., 1998) var mediantiden för fosterhemsplacering så låg som 6 månader. Givetvis är detta en helt annan situation än vid en fosterhemsplacering som varat i 11 år. Vidare har fosterbarn ofta haft negativa erfarenheter innan de placerats i fosterhem. Inte heller detta gäller i det föreliggande fallet.

Den intressanta frågan för den som vill veta något om effekten av adoption och fosterbarnsstatus är givetvis vilka förhållanden och påverkningar på barnet som har effekter, och vilka dessa effekter i så fall är. Adoption är en administrativ och juridisk åtgärd som kan vara förenad med ytterst olika psykologiskt verkningsfulla dimensioner. Forskningen som utnyttjar data på gruppnivå kan därför ha tveksam relevans i speciella fall.

Med tanke på komplexiteten i betingelserna för ett barns uppväxt är det inte förvånande att vissa bakgrundsdata har gett inkonsistenta resultat. I vissa studier tycks det finnas en könsskillnad på så sätt att pojkar som adopterats har större psykologiska problem än flickor, i andra har ingen skillnad observerats. Tidig ålder vid adoption har ibland varit förenad med mindre problem än senare adoption, men denna skillnad är inte genomgående i studierna.

Ett mycket viktigt metodproblem uppkommer på grund av att ytterst få av studierna av adoption är longitudinella, dvs följer barnet över tid. I stället jämförs grupper av adopterade barn med övriga som i bästa fall matchas på ett fåtal relevanta bakgrundsvariabler (eller på annat sätt kontrolleras statistiskt). Adoption eller fosterhemsplacering genomförs emellertid ofta som reaktion på en problematisk situation för barnet och den viktiga frågan är givetvis om detta är en god problemlösning eller ej. För att få svar på den måste man göra studier där barn följs över en ganska lång tid. Ytterst få sådana studier har gjorts¹⁶.

Slutligen kan det föreligga skillnader mellan länder. Den mesta forskningen är från USA och förhållandena där skiljer sig från Europa som i sin tur bjuder på rik variation mellan länder.

Givet alla dessa svårigheter är det ändå av intresse att göra en kortfattad översikt av forskning på området. Jag har lagt tonvikten vid nyare studier som haft ambitioner att skaffa data från någorlunda stora stickprov och analysera dessa kvantitativt.

Forskning om adoption visar ganska entydigt på att adopterade barn har större anpassningssvårigheter än barn som lever kvar hos sina ursprungliga föräldrar (eller en av dem), och detta kan vara sant även om de senare har stora problem. Jämförelse mellan fosterbarn och adopterade barn tyder på att de senare möjligen har en bättre situation. Båda dessa typer av jämförelser är givetvis mycket svåra att göra på grund av att data inte är experimentella och många faktorer medverkar på ett komplicerat sätt till utfallet. Vissa resultat tyder på att återföring från fosterfamilj till biologisk familj kan medföra positiva effekter (Vinnerljung, 1996b), och att fosterbarnsstatus är en riskfaktor. I sin avhandling fann Vinnerljung inga tydliga skillnader i anpassning mellan fosterbarn och deras syskon som stannat i sina "problemfamiljer" (Vinnerljung, 1996a). I en senare studie fann Vinnerljung REF återigen att fosterhemsplacering tycktes vara en ineffektiv intervention. Stora problem kan förekomma vid fosterhemsplacering av ungdomar i Sverige, speciellt om de inte placeras i "släktinghem" (Vinnerljung, Sallnäs, & Westermark, 2001).

Amerikansk forskning har visat på relativt positiva förhållanden i fosterbarnsvård, men risken för övergrepp och misshandel tycks vara större än i normalpopulationen, och mindre än i de miljöer som fosterbarnen ursprungligen kom från (Goodman et al., 1998).

En ofta citerad äldre studie, med långsiktig uppföljning, visade först positiva effekter av adoption vid 15 års ålder men dessa hade 10 år senare avlösts av negativa effekter (Bohman & Sigvardsson, 1980; Bohman & von Knorring, 1979). Man kan givetvis citera endera av dessa resultat om man vill använda forskningen i retoriska syften men det mest rättvisande torde vara att säga att resultaten är oklara.

---

¹⁶. Det akademiska befordringssystemet kräver snabba resultat och även studier med tydligt begränsade resurser kan leda till statuspublikationer, eftersom den rådande normen inte ställer stora krav på att data ska finnas på alla viktiga variabler och omständigheter. Ett av de nyare arbetena på området, av Brand och Brinich (Brand & Brinich, 1999), illustrerar läget. Det är en masters-uppsats som blivit till en tidskriftsartikel. Data saknas i många viktiga avseenden. Icke desto mindre drar författarna ganska långtgående slutsatser och detta har accepterats av tidskriftens redaktion och lektörer.

Det är emellertid ingen som helst tvekan om att adoptivbarn har större psykiska problem än övriga, om man går till den omfattande internationella forskningen och inte enbart åberopar enskilda studier, vilka kan vara missvisande. Det finns i den internationella forskningen många studier av adoption och nästan alla visar på negativa samband, d v s de adopterade har sämre anpassning än övriga (Brodzinsky & Schechter, 1990; Brodzinsky, Smith, & Brodzinsky, 1998).

Brodzinsky har publicerat en översikt av forskningen om adoption av spädbarn (Brodzinsky, 1994). Han fann att adoption tycktes ha negativa resultat. Wierzbicki publicerade en meta-analys¹⁷ av ett mycket omfattande material - 66 studier - som tydligt visade att adoptivbarn hade större psykiska problem och anpassningsproblem än barn som växte upp med sina biologiska föräldrar (Wierzbicki, 1993). En mycket omfattande aktuell studie har publicerats av Miller et al (Miller, Fan, Christensen, Grotevant, & van Dulmen, 2000) och den visar samma sak. Skillnaderna mellan adoptivbarn och andra gick till de senares fördel och var ofta av moderat storlek, ibland små. Undantag var att adoptivbarn kunde uppvisa mera prosocialt beteende, se även Sharma et al (Sharma, McGue, & Benson, 1998) och Stams et al. (Stams, Juffer, Rispens, & Hoksbergen, 2000).

Moderata (eller små) skillnader på gruppnivå kan emellertid dölja stora skillnader i extremerna (Haugaard, 1998) och detta är också vad Miller et al. fann. Problembelastning av sådan storleksordning att den troligen krävde behandling var *mycket* vanligare bland adoptivbarn än bland övriga. Liknande resultat rapporterades av Brand och Brinich (Brand & Brinich, 1999). Det är också väl känt att adoptivbarn är överrepresenterade i grupper som kräver speciell behandling och stöd, se t ex Brodzinsky och Steiger (Brodzinsky & Steiger, 1991). Det har föreslagits att skillnaden kan bero på att adoptivföräldrar är mera benägna att söka hjälp för sina barn, men eftersom adoptivbarn faktiskt tycks ha större problem än övriga är detta knappast en heltäckande förklaring, även om den kan ha en viss giltighet, se resultat publicerade av Miller et al. (Miller, Fan, Grotevant et al., 2000). Ett problem med denna tolkning är att man saknar data på familjernas beslutsfattande när det gäller att söka psykologisk hjälp.

Det är inte väl känt *vad* det är som ger upphov till skillnaderna mellan adoptivbarn och övriga. Det kan vara negativa erfarenheter före adoptionen eller genetiska faktorer. Men det

---

¹⁷. Meta-analys är beteckningen på en relativt ny metodik som används för att kvantitativt summera resultatet av ett stort antal undersökningar av en viss problematik. Allt flera litteraturoversikter inom psykologin använder sig av den metodiken. Det är speciellt viktigt att notera att det traditionella begreppet statistisk signifikans utsatts för mycket hård kritik; "signifikanta" resultat i enstaka undersökningar är otillräckliga som grund för slutsatser av praktisk eller teoretisk natur - särskilt för praktisk tillämpning. I stället bör uppmärksamheten inriktas mot effektstorleken, dvs hur viktig en effekt eller skillnad är, snarare än om den är icke-slumpmässig. En kortfattad och klar diskussion av dessa spørsmål ges av Schmidt (Schmidt, 1996).

kan också vara faktorer som har att göra med föräldrarnas beteende gentemot barnen¹⁸. Institutions- och fosterhems vård tycks medföra större risker, även för barn i problemfamiljer, än den egna familjen (Herman, Susser, & Struening, 1994; Spencer & Knudsen, 1992). Daly och Wilson (Daly & Wilson, 1996) har funnit extremt stora skillnader i dödligt våld mot barn från styvfäder jämfört med biologiska fäder. Detta är givetvis en ytterst ovanlig form av beteende, men det finns åtskillig evidens för att även mindre dramatiska typer av negativt beteende är vanligare hos styvföräldrar än biologiska föräldrar (Daly & Wilson, 1996). Daly och Wilson skriver:

“As any evolutionist might have anticipated, it appears that stepparents do not typically experience the same child-specific love and commitment, nor reap the same emotional rewards from unreciprocated parental investment, as genetic parents.” (sid. 80).

Styvföräldrar är inte detsamma som adoptivföräldrar men det är kanske rimligt att tro att problematiken är likartad¹⁹. Att vara förälder är ett 24-timmars jobb med sina ljusa och ibland mindre ljusa sidor. Det kan vara svårt att hantera konflikter och provokationer, men genuin föräldrakärlek är till stor hjälp. Daly och Wilson diskuterar ett flertal alternativa förklaringar till skillnader mellan styvfäder och biologiska fäder men avvisar dem alla. De pekar bl a på att styvfäder tycks bete sig annorlunda mot sina *egna* barn än mot styvbarnen - i genomsnitt, givetvis, det finns självfallet många positiva undantag.

Peters, Atkins och McKay (Peters et al., 1999) ger en översikt av olika förklaringsmodeller som föreslagits för skillnaderna mellan adoptivbarn och övriga. De finner visst, begränsat, stöd för genetiska faktorer som förklaring. En predisposition hos barnet kan interagera med faktorer i den miljö där det växer upp med dålig anpassning i något avseende som resultat. Däremot finns enligt Peters et al. inget stöd för att adoptivföräldrar skulle vara sämre föräldrar²⁰. En viss del av förklaringen tycks också ligga i att adoptivföräldrar har en starkare tendens att söka hjälp om problem uppkommer för barnet. Denna tendens kan delvis förklara skillnader avseende andelen adoptivbarn, respektive övriga barn, inom vården. Sammanfattningsvis visar deras arbete hur svårt det är att bestämma vad skillnaderna mellan adoptivbarn och övriga egentligen beror på; bara delar av variationen tycks vara förklarad, och även det med reservation: det handlar om små grupper och små effekter.

---

¹⁸. Denna ganska uppenbara tolkning tycks vara impopulär, kanske uppfattas den som stridande mot rådande ideologiska föreställningar. Det finns många exempel på hur forskningsresultat ignoreras eller förnekas av ideologiska skäl, se Hunt (Hunt, 1999). Ett exempel: i Millers et al.:s studie (Miller, Fan, Christensen et al., 2000) av adoptivbarn nämns inte denna möjlighet som en tänkbar förklaring till det negativa utfallet för adoptivbarnen. Det saknas tillräckligt omfattande forskning om problematiken (Peters, Atkins, & McKay, 1999), men de få studier som anförs av Peters, Atkins och McKay tyder snarast på bättre relation mellan föräldrar och barn i adoptivfamiljer än i biologiska familjer, se t ex Golombok et al. (Golombok, Cook, Bish, & Murray, 1995). Materialet var emellertid ytterst litet, bara 55 adoptivbarn och 43 barn i biologiska familjer.

¹⁹. En styvförälder har dock förmodligen hamnat i den rollen på grund av sitt intresse för den biologiska föräldern, inte för barnet. En adoptivförälder kan ha ett större intresse för barnet, men det är givetvis möjligt att två adoptivföräldrar har olika starkt engagemang i barnet, något som även kan gälla biologiska föräldra-par.

²⁰. Det finns dock aktuella exempel på studier som gett ett annat resultat, se t ex (Stams et al., 2000). Dessa holländska forskare mätte “maternal responsivity” och fann sämre resultat i adoptivfamiljer, i genomsnitt. Givetvis är detta bara *en* möjlig aspekt gott föräldrabetende. Frågan är inte definitivt besvarad och åtskilligt mera omfattande forskning behövs.

Mycket omfattande forskning stödjer alltså uppfattningen att adoption tenderar att vara en sämre lösning för barn än att de får stanna hos sina biologiska föräldrar hade anförts i detta ärende men den avvisades av Oslo Byrätt med argumentet att det ska vara de speciella förhållandena i det enskilda fallet som ska vara avgörande. Vilka är då dessa speciella förhållanden och i vilken riktning påverkar de rimligen bedömningen av fallet? Det är inte självklart vad svaret blir på den frågan. Ett exempel: En faktor som inte beaktats av psykologerna är att Signe Malene har biologiska (halv)syskon. Adopterade barn som växer upp som ensam barn tycktes i en studie ha speciellt stor risk för anpassningsproblem (Brodzinsky & Brodzinsky, 1992).

Signe Malenes fall är troligen ganska unikt på åtminstone två sätt. För det första har hon en biologisk mor som hela tiden velat, och kunnat, ta hand om henne. För det andra har avsikten att hon skulle adopteras inte kunnat genomföras och hon har förblivit fosterbarn ända sedan späda ålder. Hon är alltså inget typiskt fosterbarn och forskningen om fosterbarn ger inte stor hjälp vid bedömningen av hennes fall. Adoption anses bättre än fosterbarnsvård, men detta gäller de många fall där adoption betyder stabil placering i en familj. Denna stabilitet har för Signe Malene förelegat i 11 år utan adoption, låt vara att osäkerhet uppkommit till följd av de långvariga turerna i olika domstolar. Adoptionens psykologiska effekter torde ligga just i stabiliteten, när denna inte är avhängig av adoption torde den juridiska sidan av saken ha mindre betydelse för barnet. Frågor om arvsrätt o dyl är givetvis viktiga men inget hindrar att Signe Malene adopteras när hon uppnått myndig ålder och då kan själv bestämma om hon vill ha det så. Inget hindrar heller att hon får arvsrätt till fosterföräldrarna om dessa så önskar.

Enligt Goodman, Emery och Haugaard (Goodman et al., 1998) kan adoption i USA endast genomföras mot biologiska föräldrars vilja om det går att visa att dessa är klart olämpliga som vårdnadshavare. Goodman et al. påpekar att det annars skulle vara ganska lätt i många fall att argumentera utifrån "barnets intresse" med hänvisning till att en blivande adoptivfamilj har det bättre ställt ekonomiskt. Att få ta hand om sitt barn anses dock vara en grundläggande mänsklig rättighet. Den tidigare tonvikten för "psykologiska föräldrar" har fått vika för denna betoning av de biologiska föräldrarnas rättigheter i detta avseende.

Psykologyttranden

Bo Edvardsson (Edvardsson, 2000) har gjort en noggrann genomgång av de psykologutlåtanden som avgivits i ärendet under tiden 1990-2000. Dessa yttranden har berört Adele Johansens lämplighet som vårdnadshavare samt frågan om adoption. De har generellt sett bedömt Adele Johansen negativt och fosterfamiljen positivt, samt ställt sig mycket positiva till adoption. Edvardsson är emellertid mycket kritisk till yttrandena och pekar på många metodbrister i dem. Han anser att de är partiska till förmån för fosterfamiljen, vars lämplighet behandlas på ett överslätande positivt sätt. Han pekar på det negativa i att fosterfamiljen förhindrat eller försvårat flickans umäenge med sin biologiska familj, det tveksamma värdet med en adoption samt risker i den framtida utvecklingen av fosterfamiljen (som nu splittrats).

Edvardssons kritik tog Oslo Byrätt ganska lätt på. De ansåg sig ändå ha en stor samling enstämmiga yttranden och att Edvardsson mest riktat in sig på att dessa skulle ha skrivits på ett annat sätt. Detta är en missvisande kritik. Yttrandena är inte alls enstämmiga utan psykologerna har gjort mycket olika bedömningar även om deras slutsats, med ett undantag, har varit att stödja uppdragsgivarens kända inställning.

Yttranden av den typ som här diskuteras ger få upplysningar om exakt vad som slutsatserna

grundas på, och detta påpekar Edvardsson helt korrekt. Av det skälet är det svårt eller omöjligt för en utomstående att ha en annan uppfattning av utredaren. En detaljrik redogörelse för exakt hur många möten som hållits och när, vilka som sagt vad etc skulle ge vissa möjligheter att utvärdera kvaliteten i slutsatserna, men det skulle fortfarande vara mycket svårt att komma fram till en uppfattning om deras riktighet. Det ligger i sakens natur att det finns ett stort mått av subjektivitet i våra "psykologiska" bedömningar av andra människor, och detta gäller även om man tar hjälp med psykologiska test, vilket skett i några fall. Psykologer har ofta helt olika uppfattningar om en människa, och test som uppger sig för att mäta samma dimensioner, helt eller delvis, kan ge fullständigt olika resultat. Skolexemplet på detta är testen Rorschach och MMPI, som är ledande i klinisk psykologi och som ger nollkorrelerade resultat (Hiller, Rosenthal, Bornstein, Berry, & Brunell-Neuleib, 1999). Detta är mycket goda skäl för att inte låta psykologbedömningar vara utslagsgivande i livsavgörande beslut.

Psykologerna tycks genomgående stödja sig på dynamisk psykologi och anknytningsteori, men ingenstans redogörs för den teoretiska och metodologiska bakgrunden till deras arbete. Anknytningsteori har jag utförligt behandlat ovan. Den traditionella dynamiska begreppsapparaten har jag också diskuterat kortfattat ovan. Här räcker det med att konstatera att båda dessa skolbildningar har stora svagheter och att den empiriska forskningen gett dem ringa eller inget stöd. Jag ska nu diskutera yttrandena och tar dem i kronologisk ordning.

Rønbeck, 13 februari 1990. Detta yttrande har troligen varit av mycket stor betydelse eftersom det låg till grund för det ursprungliga beslutet om omhändertagande av Signe Malene. Yttrandet är huvudsakligen en redogörelse för Adeles kontakter med myndigheterna och hennes kamp för att få själv bestämma över sonens skolgång och "behandling". Hon har varit ovillig att samarbeta med myndigheterna, och i den utdragna konflikten (och familjesituationen) har hon utvecklat depression, ångest och visst missbruk. Hon vill inte ha behandling och tror inte på psykiatrin. Psykologen säger att hon har stora och olösta psykiska problem, vilka är orsaken till hennes depression och ångest (men säger inget om att orsaken helt eller delvis kan vara konflikten med myndigheterna). Att hon inte vill underkasta sig behandling för egen eller sonens del visar att hon är omogen och har stora psykiska problem. Hon behöver behandling men förstår det inte. Det krävs flera års intensiv behandling för att åstadkomma en förbättring i Adeles psykiska tillstånd. Slutsatsen är given: det nya barnet kan inte återföras till Adele. Rønbecks yttrande skulle komma att få en avgörande och destruktiv betydelse för hela saken. Det var honom man ville lyssna till.

Valla, 17 april 1990. I detta utlåtande ses Adeles problem som förorsakade av yttre omständigheter, och Valla pekar på det positiva i stället för det negativa, som Rønbeck. Adele har lyckats ta hand om sonen Ernst Christer och har en god kontakt med honom, som inget hellre vill än stanna hos sin mamma. Inget tyder därför, enligt Valla, på att Adele inte skulle kunna vara en bra mor för Signe Malene.

Vallas yttrande skulle visa sig vara helt riktigt och hela denna tragiska historia hade kunnat undvikas om man lyssnat till henne.

Reigstad, 15 mars 1991. I detta yttrande, som ställts till Oslo Byrätt, anslöt sig psykologen till teorin att Adele hade stora psykiska problem. Detta gjordes trots att hon levde under betydligt bättre omständigheter än ett år tidigare och tydligen väl lyckats ta hand om sin son och etablera ett fungerande socialt nätverk i Oslo. Dessutom sammanlevde hon med sonens far. Men hennes problem var enligt psykologen att hon förnekade att hennes historia hade sitt ursprung i henne själv, inte i omgivningen och i synnerhet inte i Barnevernets agerande för att ta ifrån henne barnen. Hon var uppenbarligen mentalt störd, svårt störd. Reigstad skriver: "Min vurdering av det föreliggande materialet er at det utgjør en massiv dokumentasjon på

dyp og alvorlig psykopatologi hos både mor og sønn.” (Sid. 14)²¹. Hon förstod inte att Barnevernet vet bäst och att vad de gjort varit sakligt befogat. Hon bedrev i stället ett “korståg” mot Barnevernet och den bok hon publicerat var tydligen tecken på det (även om boken bara nämns i förbigående i yttrandet). Kan en sådan kvinna ta hand om sina barn? Ja kanske, men bara om det inte föreligger en kris och hjälpbehov uppstår. Om Signe Malene skulle återföras i åldern 18 månader skulle *säkerligen* en kris inträffa och då skulle *säkerligen* Adele vägra att ta emot hjälp för att lösa den krisen. Därför bör barnet stanna där hon är, och Adele förnekas kontakt, hennes korstågsanda skulle medföra att barnets trygghet kunde förstöras.

Seltzer, 15 mars 1991. Detta yttrande skrevs parallellt med Reigstads och ingavs samtidigt. Det är slående hur annorlunda bilden av Adele är. I Seltzers yttrande framstår hon som en väl fungerande, varm och omtänksam person som säkerligen kan ta hand om sina barn. Här talas det inte om “förnekelse” och “hat”. Boken Pappirdukker känner Seltzer till men har inte läst den. (Om Reigstad hade läst den framgår ej av hans yttrande). Det är enligt min mening märkligt att Seltzer inte läste boken som är ett centralt dokument i fallet. Trots allt positivt om Adele, och trots att spädbarnstiden troligen innebar en emotionell bindning mellan mor och barn, kommer Seltzer fram till att barnet ska stanna hos fosterföräldrarna. Varför? Skälet är att i den nuvarande utvecklingsfasen skulle ett byte av familj sannolikt medföra ett psykiskt trauma, flickan behöver lugn och trygghet. Men som vi ska se har detta argument använts av Barnevernet och deras psykologer i stort sett när som helst under barnets uppväxt - bara inte när det togs från sin biologiska mor. Det noteras nämligen att det tydligen inte alls var ett trauma för barnet när det togs från modern, tvärtom gick allt smidigt och fint till och barnet anpassade sig omedelbart fullständigt till den nya miljön²². Risken för barnet finns bara när det gäller åtgärder som går mot Barnevernets önsknings - myndighetens egen policy kan tydligen aldrig vara skadlig för barnet.

Aanonsen, 30 januari 1994. Detta är ett omfattande yttrande som beställts av Regeringsadvokaten inför avgörandet i Strasbourg. Aanonsen underkänner de tidigare psykologbedömningarna som sagt att Adele ej var lämplig som vårdnadshavare. Hon har nu en väl fungerande familj i Danmark och har fått två nya barn. Inget visar längre, tydligen, på “massiv psykopatologi” eller djupa psykiska problem. Tvärtom tycks allt gå mycket bra för Adele, bortsett från hennes sorg över att Signe Malene tagits från henne. Aanonsen skriver:

“Slik jeg vurderer mors situasjon og fungering, ville det i dag ikke vært grunnlag for et vedtak om omsorgsovertakelse. Ut fra sin situasjon føler mor at hun ville kunne gi sin datter et godt omsorgstilbud, *noe det ikke synes grunn til å betvivle*. “ (Sid. 13-14, kursiverat här).

Någon rad längre ner konstaterar Aanonsen:

“Utviklingen i denne saken kaster lys over hvor vanskelig der er å lage prognoser om framtiden.” (Sid. 14)

Ja, förvisso! Saken tycks visa att *psykologers prognoser kan på kort tid visa sig vara fullständigt felaktiga*. Det som Reigstad och Rønbeck såg som varaktiga och djupgående

---

²¹. Detta citerades av fylkesnämnden så sent som 1997 (sid. 5).

²². I Oslo Byrätts dom från juli 2000 läser man att nu, när flickan närmar sig förpuberteten, är det en speciellt känslig period och därför har hon stort behov av trygghet och stabilitet. Onekligen verkar detta argument kunna användas på vilken ålder hos barnet som helst.

psykiska problem hos Adele försvann när hennes yttre situation blev gynnsam.

Men samtidigt är problemen ingalunda lösta av detta konstaterande, ty barnet har nu hunnit bli ca 4,5 år och situationen i fosterfamiljen anses vara god och problemfri. Denna konklusion understöddes av en skrivelse av den 26 januari 1994 av psykologen Backe-Hansen, som hävdar att en så tidig placering i fosterhem som det här är fråga om bör övergå i adoption eftersom en anknytning inte hunnit ske till den biologiska modern. Frågan är hur säkert man vet det eftersom barnet och modern umgicks regelbundet under flera månader? Återigen slås man av hur säkra psykologernas uttalanden är, och hur osäker deras vetenskapliga grund förefaller vara.

Hassel, 10 februari 1997 och 7 juli 1999. Yttrandet från februari 1997 är relativt omfattande och innebär en bedömning av frågan om adoption eller fortsatt fosterbarnsstatus. Yttrandet från juli 1999 är kortfattat och föranlett av fosterföräldrarnas separation. Hassel skriver att hon 1997 varit på besök i familjen "noen timer" varvid hon träffade även flickan, men det gjorde hon inte 1999, då hon ansåg det onödigt²³. Tydligt bygger Hassel huvudsakligen på tidigare psykologutlåtanden och andra handlingar i ärendet, men hon tvekar ändå inte om att komma med mycket bestämda uttalanden om anknytning och barnets bästa.

Frågan är hur meningsfullt det är att göra uttalanden på grundval av ett snabbt besök i en familj, som dessutom kan förväntas ha förberett sig väl för detta möte. Hassel skriver 1997 "Jeg møtte en åpen og trygg familie der alle; mor, far og barn viste at de var optatt av, og glade i, hverandre" (sid. 3-4). Flickan deltog i förberedelser för "kaffestunden". Hassel tycks alltså ha träffat flickan enbart under en kort kaffestund, tillsammans med fosterföräldrarna.

I Hassels utlåtande försäkras på flera ställen att fosterföräldrarna absolut inte skulle motsätta sig flickans umgänge med Adele. I augusti 2001, inför rättegången i Lagmansrätten, är det just det som sker.

Familjen gick emellertid mot sin upplösning och detta var givetvis av betydelse för värdering av adoptionssaken. En separation mellan föräldrarna är en allvarlig sak för ett barn och det är förvånande att Hassel inte ansåg att hon behövde träffa flickan för sin bedömning efter separationen. Hon kom emellertid fram till att separationen gjorde en adoption ännu viktigare än tidigare.

Unger och Carling, 1 juli 2001. Detta är ett mycket kortfattat yttrande. Signe Malene sägs befinna sig i ett labilt psykiskt tillstånd, vilket tillskrivs att adoptionssaken ej avslutats. Det är emellertid oklart på vilken grund dessa påståenden görs. Det sägs att "I timene her har ikke piken villet snakke mye", och det är tydligt att vad som sägs om hennes tankar och önskningar bygger på "lek, tegning og andre kreative uttrykk". Särskilt sägs hon ha visat aggression mot sin biologiska mor.

Det är omöjligt att veta vad psykologernas tolkningar egentligen har för saklig grund. Tydligt har flickan inte sagt något tydligt till dem, utan de har observerat hennes lek och från den dragit sina slutsatser. Detta arbetssätt påminner starkt om den s k Erica-metoden, som används i Sverige och som bygger på observationer av barns lek i en sandlåda. Vissa psykologer använder denna metodik trots att det inte finns någon forskning till stöd för sådana tolkningar, och inte ens systematisk kunskap om hur barn normalt beter sig i

---

²³. I utlåtandet avgivet år 2001 ger Hassel en annan förklaring till att hon ej samtalade med Signe Malene år 1999, nämligen att hon inte ville att flickan skulle ytterligare belastas. Vilket skälet än var är det märkligt att något sammanträffande ej kom till stånd inför detta viktiga utlåtande.

situationen (Sjöberg, 2000).

Hassel, 6 juli 2001. Detta är psykolog Hassels tredje yttrande i ärendet. Hon har ombetts att återigen ta ställning till frågorna om adoption och samvaro. Denna utredning leder fram till samma slutsatser som de tidigare. Signe Malene sägs starkt önska att adoptionen genomförs, men hon har också önskemål om kontakt med sina halvsyskon. Signe Malenes labila psykiska tillstånd tillskrivs den pågående adoptionsprocessen och andra möjliga förklaringar, som fosterföräldrarnas separation, diskuteras ytterst kortfattat och överslättande. Separation är givetvis en betydande stressfaktor för adoptiv- eller fosterbarn, liksom för övriga barn (Brodzinsky, Hitt, & Smith, 1993). Det är också möjligt att den utdragna konflikten mellan fosterföräldrarna och Adele är en tung emotionell belastning för Signe Malene - det ligger troligen i hennes intresse att relationen dem emellan är harmonisk och att de samarbetar, se t ex en studie av Grotevant et al. (Grotevant, Ross, Marchel, & McRoy, 1999). Hassel skriver att hon befarar att flickan är eller kan bli depressiv eller självdestruktiv om inte adoptionssaken avgörs och de rättsliga processerna avslutas.

Psykologutlåtandena utmärks överlag av tvärsäkra uttalanden baserade på mycket begränsat underlag²⁴. Hassel träffade år 1997 fosterfamiljen "noen timer" för en pratstund kring en kopp kaffe, för att ta ett exempel. Det är självklart att den information som framkommer i sådana "observationer" är tillrättalagd för att allt ska framstå i en positiv dager. Det finns inga skäl att tro att psykologen ska kunna se under den tillrättalagda ytan.

Vi har sett hur psykologerna helt missbedömde Adele. När man läser handlingarna förvånas man emellertid minst lika mycket av fosterfamiljens upplösning. Att den inte skulle komma att bestå antyds ingenstans i psykologutlåtandena som är ensidigt och till 100% positiva till den. Det måste väl ändå anses vara ett misslyckande att den familjen upplöstes?

Jag ställer man sig mycket frågande till det ensidiga valet av psykologisk kompetens i handläggningen av ärendet. I inget fall har man vänt sig till akademiska forskare med kunskaper i allmän teori och metodik och med förmåga att sätta sig i den internationella forskningen på området. Det är svårt att tro att domstolar i Norge inte skulle efterfråga sådan kompetens, t ex i ärenden där medicinsk vetenskap är av betydelse. Det är ingen skillnad med detta ärende i det avseendet. Det handlar om mycket svårbedömda frågor, men det finns en omfattande och relevant internationell forskning som bör beaktas av en domstol som ska ta ställning till de livsavgörande spörsmål som det handlar om.

Det kan också diskuteras om klinisk psykologi är rätt bakgrund för att bedöma normala människor och för att göra prognoser om deras liv. Erfarenhet av kliniskt arbete har i sig inte befunnits ha en positiv effekt för sådant arbete, vare sig för diagnos eller terapi, och för att bedöma personer utanför den kliniska sfären torde det kunna ha negativa effekter²⁵. Vi har sett hur Adele "patologiserades" av ett par kliniska psykologer på ett sätt som skulle helt förstöra hennes möjligheter att få ta hand om sitt barn.

---

²⁴. Det finns tyvärr en allmänmänsklig tendens att vi tror mera på tvärsäkra uttalanden än på sådana som uttrycker viss tveksamhet och reservationer (Keren & Teigen, 2001). Domstolar och myndigheter är knappast immuna mot sådana faktorerers inverkan på beslut.

²⁵. Erfarenhet kan ha positiva effekter bara om det finns klar, någorlunda entydig och snabb feedback på beslut och åtgärder. Det krävs också att det finns en valid teori för de fenomen som besluten gäller. Dessa villkor är sällan uppfyllda i psykologarbete.

Diskussion och slutsatser

Forskningen

Den forskning som diskuterats här leder till följande slutsatser:

- Psykologers bedömningar är ofta subjektiva och otillförlitliga. Erfarenhet som ofta åberopas för att skapa trovärdighet har inte kunnat påvisas ha tydliga positiva effekter på bedömningarnas kvalitet. Samtidigt avges dessa bedömningar med stor subjektiv säkerhet vilket ytterligare ökar risken för att de tillmäts alltför stor vikt.
- Kliniska psykologer har en tendens att se "psykisk patologi" (sjukdom) även hos normala människor som kan befinna sig i ett tillfälligt kristillstånd. De tar inte tillräcklig hänsyn till att många, kanske de flesta, har förmågan att gå stärkta ur kriser och har en stark kraft att motstå negativa påverkningar.
- Inom utvecklingspsykologin har teorin om anknytning ("attachment") kommit att spela en stor roll i praktiska tillämpningar. Det finns emellertid knappast något stöd för dess centrala teser i den forskning som bedrivits på området, och som är mycket omfattande. Det finns inga kritiska perioder för anknytning, och inget stöd för tesen om "psykologiska föräldrar" och antagandet om irreversibel anknytning och anknytning till endast få personer i barnets liv.
- Forskning om adoption och fosterbarnsvård är omfattande, speciellt om adoption, men resultaten är oklara. I båda fallen ser man sämre anpassning i de flesta avseenden hos barnen och senare i vuxen ålder, men frågan om orsakerna till detta är än så länge inte besvarad. De kan bl a vara genetiska, ha sin grund i upplevelser *före* adoptionen eller placeringen i fosterfamilj, eller bero på sämre föräldrabetende i dessa familjer. Skillnaderna mot barn som växer upp i sina biologiska familjer är på gruppnivå små, men det finns en extremgrupp bland fosterbarn och adopterade som har mycket stora problem. Adopterade tycks klara sig bättre än fosterbarn, men den senare gruppen befinner sig oftast i en instabil vårdssituation. Metodproblemen i denna forskning är mycket stora och slutsatserna måste tas med en stor nypa salt. Dessutom finns stora skillnader mellan USA, där den mesta forskningen utförts, och Skandinavien - skillnader i lagar och förordningar, ekonomiska villkor och barnens sociala situation. Detta försvårar starkt möjligheterna att dra tydliga slutsatser av forskningen när konkreta skandinaviska fall diskuteras. Forskning i Skandinavien är av ringa omfattning.

Fallet Signe Malene

Den biologiska modern kräver inte att flickan omedelbart flyttar hem till henne, numera i Danmark, utan enbart umgängesrätt, men adoption motsätter hon sig bestämt. Naturligtvis önskar hon emellertid att på sikt bli återförenad med sitt barn. Fosterföräldrarnas inställning är att adoption är nödvändig för att ge flickan ro och trygghet och att hon därefter mycket väl kan träffa sin biologiska mor. Signe Malenes uppfattning är inte så väl känd, men hon har vid något tillfälle inför domstol uttalat sig på ett sådant sätt att det kan uppfattas som att hon absolut inte vill flytta till sin biologiska mor och att hon vill bli adopterad. Underlaget för denna slutsats är svagt, och det är ganska tydligt att Signe Malene inte har någon riktigt klar uppfattning om vad adoption innebär.

Ro och trygghet är naturligtvis vad alla önskar Signe Malene men oavsett utslaget i målet om tvångsadopterande är det inte troligt att ro och trygghet kommer att infinna sig i första taget.

Den biologiska modern förväntas nämligen återigen försöka driva saken i Högsta Domstolen och Europadomstolen om hon förlorar och fosterföräldrarna kan kanske fortsätta att agera med hjälp av norska myndigheter och inom norska domstolar om de förlorar. Till saken hör att fosterföräldrarna står inför skilsmässa och detta skapar troligen ytterligare osäkerhet och oro.

Signe Malene har inte känt någon annan familj än fosterfamiljen. Det är naturligt att hon vill stanna hos dem. Hon är emellertid intresserad också av sina biologiska föräldrar och halvsyskon - och det är också naturligt. Det finns goda skäl att tro att hon skulle gynnas av en lugn och harmonisk relation till dem, utan att nödvändigtvis nu eller i framtiden flytta till dem. Konflikten fosterföräldrar - biologisk mor är en belastning för Signe Malene.

Från 6 à 7 års ålder har hon varit mycket intresserad av sin biologiska mor, och i någon period väntat att hon skulle få ett brev från henne. Fosterföräldrarna hade nämligen skrivit ett brev till Adele, men anonymt och utan att uppge adress. Signe Malene sägs ha blivit mycket besviken över att inget svar kom till henne, hon visste tydligen inte att det var omöjligt för Adele att svara (ingen svarsadress).

Mötet mellan Adele och Signe Malene uppges ha gått bra och en positiv relation uppstod snabbt. Senare tycks den ha ersatts av en negativ attityd från Signe Malenes sida, kanske under påverkan av fosterföräldrarna.

Frågan är hur denna konflikt ska kunna lösas och om möjligheter finns till en positiv utveckling. Europadomstolen har stött Adele Johansen och hon anser sina rättigheter kränkta. Fosterföräldrarna har stöd i ett antal norska utredningar, myndighetsbeslut och domar, som alla säger att flickans bästa är hon stannar hos dem och blir adopterad av dem. Om fosterföräldrarna avstår från tvångsadoption och understödjer umgänge mellan flickan och den danska familjen skulle detta trappa ner konflikten. Det borde inte finnas grund för oro att flickan skulle vilja flytta från dem, eller lockas till det av Adele.

Det är naturligtvis en god idé att samhället ska ta ansvar för barnen och ingripa när så är nödvändigt, för tyvärr är det ibland så illa ställt. Men alla kan fatta felaktiga beslut, och föreliggande fall är ett exempel på ett sådant felaktigt beslut som fått ödesdigra konsekvenser för alla parter, och som inte tycks ha kommit en millimeter närmare en lugn och sansad lösning under de 11 konfliktfyllda år som gått. Grundfelet var tilltron till psykologbedömningar, som alltid måste tas med viss skepsis, och beslut som man inte kunde eller ville ändra, hur felaktigt de än var.

Vad är rimligt att göra i det läge som nu föreligger? Skall Signe Malene adopteras av sina nu separerade fosterföräldrar (som tycks vägra att låta henne träffa sin biologiska mor) eller ska fosterbarnsförhållandet fortsätta ännu några år? En adoption leder säkerligen till nya förvecklingar i Europadomstolen som redan uttalat sig mot en sådan när den biologiska modern (och fadern) motsätter sig den. Det är också ytterst osäkert om Signe Malene kommer att ges möjlighet att, som adoptivbarn, träffa sin biologiska mor och sina syskon. Fortsatt fosterbarnsstatus är förenat med osäkerhet, men det är också adoption. Signe Malene kan om några år själv avgöra om hon vill bli adopterad. Det förefaller mig rimligt att avvakta tills hon fattar sitt eget beslut, och att nu ge möjlighet till viss samvaro mellan mor och barn. Därigenom skulle troligen saken vara avgjord fram till den punkt där Signe Malene fattar sitt eget beslut.

Psykologers felbedömningar och myndigheters tendens att fatta beslut som de sedan inte vill eller kan ändra har lett till ytterst negativa konsekvenser för de personer som närmast berörs av fallet. För Norge har de medfört en svår motgång i Europadomstolen, och även stora

ekonomiska kostnader, i storleksordningen 5-10 miljoner kronor bara för de rättsliga processema. Det är smärtsamt att behöva dra en negativ slutsats om tillämpad psykologi, men fallet tycks onekligen illustrera att praktisk psykologi i den tappning den är känd i Skandinavien har fått för stor plats i beslutsfattandet. Uppbackade av legitimation och universitetetsutbildning har psykologer fått stor trovärdighet för alltför tvärsäkra omdömen. Vanligt sunt förnuft hade räckt för att ge fallet en annan och mindre destruktiv inriktning.

Lagmannsrättens domslut i fallet gick emot Adeles önskemål. Man sade sig vara klar över risken att ärendet på nytt skulle komma upp i Europadomstolen men i så fall, menade man, skulle det ta så lång tid att flickan skulle ha uppnått myndig ålder innan en dom kunde väntas. Bakom denna formulering kan man ana att rätten inte ansåg det självklart att deras dom skulle stå sig vid en prövning i högre instans, med andra ord tillämpade man inte lagen på ett sätt som man var säker på stod i överensstämmelse med de mänskliga rättigheterna.

Referenser

- Ainsworth, M. D. S., & Wittig, B. A. (1969). Attachment and exploratory behavior of one-year olds in a strange situation. In B. M. Foss (Ed.), *Determinants of infant behavior IV* (pp. 111-136). London: Methuen.
- Atkinson, L., Niccols, A., Paglia, A., Coolbear, J., Parker, K. C. H., Poulton, L., Guger, S., & Sitarenios, G. (2000). A meta-analysis of time between maternal sensitivity and attachment assessments: Implications for internal working models in infancy/toddlerhood. *Journal of Social and Personal Relationships*, *17*, 791-810.
- Belsky, J., Campbell, S. B., Cohn, J. F., & Moore, G. (1996). Instability of infant-parent attachment security. *Developmental Psychology*, *32*, 921-924.
- Belsky, J., & Cassidy, J. (1995). Attachment theory and evidence. In M. Rutter & D. Hay (Eds.), *Development through life* (pp. 373-402). London: Blackwell.
- Bohman, M., & Sigvardsson, S. (1980). A prospective longitudinal study of children registered for adoption. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, *61*, 339-355.
- Bohman, M., & von Knorring, A.-L. (1979). Psychiatric illness among adults adopted as children. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, *60*, 106-112.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1: Attachment*. Harmondsworth, Middlesex, England: Penguin.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2: Separation*. New York, NY: Basic Books.
- Brand, A. E., & Brinich, P. M. (1999). Behavior problems and mental health contacts in adopted, foster and non-adopted children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *40*, 1221-1299.
- Brodzinsky, D. M. (1994). Long-term outcomes in adoption. *Future of Children*, *3*, 153-166.
- Brodzinsky, D. M., & Brodzinsky, A. B. (1992). The impact of family structure on the adjustment of adopted children. *Child Welfare*, *71*, 69-76.
- Brodzinsky, D. M., Hitt, J. C., & Smith, D. (1993). Impact of parental separation and divorce on adopted and non-adopted children. *American Journal of Orthopsychiatry*, *63*, 451-463.
- Brodzinsky, D. M., & Schechter, M. D. (Eds.). (1990). *The psychology of adoption*. New York, NY: Oxford University Press.
- Brodzinsky, D. M., Smith, D. W., & Brodzinsky, A. B. (1998). *Children's adjustment to adoption: Developmental and clinical issues*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Brodzinsky, D. M., & Steiger, C. (1991). Prevalence of adoptees among special education populations. *Journal of Learning Disabilities*, *24*, 484-489.
- Cassidy, J., & Shaver, P. R. (Eds.). (1999). *Handbook of attachment. Theory, research, and clinical applications*. New York, NY: The Guilford Press.
- Daly, M., & Wilson, M. I. (1996). Violence against stepchildren. *Current Directions in Psychological Science*, *5*, 77-81.
- Dawes, R. M. (1994). *House of cards. Psychology and psychotherapy built on myth*. New York: The Free Press.
- Den europeiske menneskerettighetsdomstol. (1996). SAK Johansen mot Norge (norsk oversettelse). *24/1995/530/616*.
- Edvardsson, B. (2000). Sammanfattning beträffande sakkunnigyttranden med flera frågeställningar i fallet Adele Johansen. *Yttrande 23 maj 2000*.
- Erel, O., Oberman, Y., & Yirmiya, N. (2000). Maternal versus nonmaternal care and seven domains of children's development. *Psychological Bulletin*, *126*, 727-747.
- Garb, H. N. (1998). *Studying the clinician: Judgment research and psychological assessment*. Washington, DC: APA.
- Goldstein, J., Freud, A., & Solnit, A. (1973). *Beyond the best interests of the child*. New York, NY: Free Press.
- Golombok, S., Cook, R., Bish, A., & Murray, C. (1995). Families created by the new

- reproductive technologies: Quality of parenting and social and emotional development of children. *Child Development*, 66, 285-298.
- Goodman, G. S., Emery, R. E., & Haugeard, J. J. (1998). Developmental psychology and law: Divorce, child maltreatment, foster care, and adoption. In W. Damon & I. E. Sigel & K. A. Renninger (Eds.), *Handbook of child psychology, 5th ed. Volume 4: Child psychology in practice* (pp. 775-874). New York, NY: Wiley.
- Grotevant, H. D., Ross, N. M., Marchel, M. A., & McRoy, R. G. (1999). Adaptive behavior in adoptive children: Predictors from early risk, collaboration in relationships within the adoptive kinship network, and openness arrangements. *Journal of Adolescent Research*, 14, 231-247.
- Grove, W. M., Zald, D. H., Lebow, B. S., Snitz, B. E., & Nelson, C. E. (2000). Clinical vs. mechanical prediction: A meta-analysis. *Psychological Assessment*, 12, 19-30.
- Grusec, J., & Lytton, H. (1988). *Social development*. New York, NY: Springer-Verlag.
- Haugeard, J. J. (1998). Is adoption a risk factor for the development of adjustment problems? *Clinical Psychology Review*, 18, 47-69.
- Herman, D. B., Susser, E. S., & Struening, E. L. (1994). Childhood out-of-home care and current depressive symptoms among homeless adults. *American Journal of Public Health*, 84.
- Hiller, J. B., Rosenthal, R., Bornstein, R. F., Berry, D. T. R., & Brunell-Neuleib, S. (1999). A comparative meta-analysis of Rorschach and MMPI validity. *Psychological Assessment*, 11, 278-296.
- Hinde, R. A. (1988). Continuities and discontinuities: Conceptual issues and methodological considerations. In M. Rutter (Ed.), *Studies of psychosocial risk: The power of longitudinal data* (pp. 95-122). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Hjemdal, O., Friberg, O., Martinussen, M., & Rosenvinge, J. H. (2001). Mestring og motstandsdyktighet hos voksne. Utvikling og forelopig validering av et nytt instrument. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 38, 310-317.
- Hunt, M. (1999). *The new know-nothings: The political foes of the scientific study of human nature*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Johansen, A., & Brodin, E. (1991). *Pappirdukker. Om barnevern og barne vold*. Oslo: Aschehoug.
- Keren, G., & Teigen, K. H. (2001). Why is $p=0.90$ better than $p=0.70$? Preference for definitive predictions by lay consumers of probability judgments. *Pschonomic Bulletin and Review*, 8, 191-202.
- Kobasa, S. C. (1979). Stressful life events, personality, and health: An inquiry into hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1-11.
- Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71, 543-562.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56, 227-238.
- McMillen, J. C. (1999). Better for it: How people benefit from adversity. *Social Work*, 44, 455-468.
- Meehl, P. E. (1954). *Clinical versus statistical prediction: A theoretical analysis and a review of the evidence*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Meyer, G. J., Finn, S. E., Eyde, L. D., Kay, G. G., Moreland, K. L., Dies, R. R., Eisman, E. J., Kubiszyn, T. W., & Read, G. M. (2001). Psychological testing and psychological assessment: A review of evidence and issues. *American Psychologist*, 56, 128-165.
- Miller, B. C., Fan, X., Christensen, M., Grotevant, H. D., & van Dulmen, M. (2000). Comparisons of adopted and non-adopted adolescents in a large, nationally representative sample. *Child Development*, 71, 1458-1473.
- Miller, B. C., Fan, X., Grotevant, H. D., Christensen, M., Coyl, D., & van Dulmen, M. (2000). Adopted adolescents' overrepresentation in mental counseling: Adoptees' problems or parents' lower threshold for referral? *Journal of the American Academy of Child &*

- Adolescent Psychiatry*, 39, 1504-1511.
- Peters, B. R., Atkins, M. S., & McKay, M. M. (1999). Adopted children's behavior problems: A review of five explanatory models. *Clinical Psychology Review*, 19, 297-328.
- Robitschek, C., & Kashubeck, S. (1999). A structural model of parental alcoholism, family functioning, and psychological health. The mediating effects of hardiness and personal growth orientation. *Journal of Counseling Psychology*, 46, 159-172.
- Ross, L., & Anderson, C. A. (1982). Shortcomings in the attribution process: On the origins and maintenance of erroneous social assessments. In D. Kahneman & P. Slovic & A. Tversky (Eds.), *Judgment under uncertainty: Heuristics and biases* (pp. 129-152). Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Ross, M., & Fletcher, G. J. O. (1985). Attribution and social perception. In G. Lindzey & E. Aronson (Eds.), *Handbook of social psychology* (Vol. II: Special fields and applications, pp. 73-122). New York: Random House.
- Ruscio, J. (1998). Information integration in child welfare cases: An introduction to statistical decision making. *Child Maltreatment*, 3, 143-156.
- Ruscio, J. (2000). The role of complex thought in clinical prediction. Social accountability and the need for cognition. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68, 145-154.
- Schaffer, H. R. (1998). *Making decisions about children. Psychological questions and answers*. Oxford, UK: Blackwell.
- Schmidt, F. L. (1996). Statistical significance testing and cumulative knowledge in psychology: Implications for training of researchers. *Psychological Methods*, 1, 115-129.
- Schneider, B. H., Atkinson, L., & Tardif, C. (2001). Child-parent attachment and children's peer relations. A quantitative review. *Developmental Psychology*, 37, 86-100.
- Sharma, A. R., McGue, M. K., & Benson, P. L. (1998). The psychological adjustment of United States adopted adolescents and their non-adopted siblings. *Child Development*, 69, 791-802.
- Singer, L. M., Brodzinsky, D. M., Ramsay, D., Steir, M., & Waters, E. (1985). Infant-mother attachment in adoptive families. *Child Development*, 55, 1573-1551.
- Sjöberg, L. (1990). Diagnosen otillförlitlig och utan prognosvärde vid psykodynamisk arbetsmodell. (Unreliable diagnosis with no prognostic value in using a psychodynamic model). *Läkartidningen*, 87, 851-853.
- Sjöberg, L. (1998-99). Bedömningars ofullkomligheter en fara för rättssäkerheten. (Judgments errors a danger to justice). *Juridisk Tidskrift*, 10, 928-947.
- Sjöberg, L. (2000). Projektiva test och psykodynamiskt grundade bedömningar otillförlitliga. (Projective tests and psychodynamic judgments are unreliable). *Läkartidningen*, 97, 56-59.
- Sjöberg, L. (2000-01). Psykodynamisk psykologi i rättsväsendet: Ett mordfall i Norge. *Juridisk Tidskrift*, 12(3), 735-754.
- Spencer, J. W., & Knudsen, D. D. (1992). Out-of-home maltreatment: An analysis of risk in various settings for children. *Children and Youth Services Review*, 14, 485-492.
- Stams, G.-J. J. M., Juffer, F., Rispens, J., & Hoksbergen, R. A. C. (2000). The development and adjustment of 7-year-old children adopted in infancy. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41, 1025-1037.
- Thompson, R. A. (1998a). Early sociopersonality development. In W. Damon & N. Eisenberg (Eds.), *Handbook of child psychology 5th ed.* (pp. 25-104). New York, NY: Wiley.
- Thompson, R. A. (1998b). Early sociopersonality development. In W. Damon & N. Eisenberg (Eds.), *Handbook of child psychology, 5th ed. Volume 3: Social, emotional, and personality development* (pp. 25-104). New York, NY: Wiley.
- Thompson, R. A. (1999). Early attachment and later development. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment. Theory, research, and clinical applications*

- (pp. 265-286). New York, NY: The Guilford Press.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1982). Causal schemas in judgments under uncertainty. In D. Kahneman & P. Slovic & A. Tversky (Eds.), *Judgment under uncertainty: Heuristics and biases* (pp. 117-128). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- van Ijzendoorn, M. H., Schuengel, C., & Bakemans-Kranenburg, M. J. (1999). Disorganized attachment in early childhood: Meta-analysis of precursors, concomitants, and sequelae. *Development and Psychopathology*, *11*, 225-249.
- Waters, E., & Deane, K. E. (1985). Defining and assessing individual differences in attachment relationships: Q-methodology and the organization of behavior in infancy and early childhood. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, *50*(1-2, Serial No. 209).
- Werner, E. E., & Smith, R. S. (1992). *Overcoming the odds: High risk children from birth to adulthood*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Wierzbicki, M. (1993). Psychological adjustment of adoptees: A meta-analysis. *Journal of Clinical Child Psychology*, *22*, 447-454.
- Vinnerljung, B. (1996a). *Fosterbarn som vuxna*. Lund: Arkiv Förlag.
- Vinnerljung, B. (1996b). *Svensk forskning om fosterbarnsvård*. Stockholm: Liber.
- Vinnerljung, B., Sallnäs, M., & Westermark, P. K. (2001). *Sammanbrott vid tonårsplaceringar - om ungdomar i fosterhem och på institution*. Stockholm: Socialstyrelsen.